

O PUČKOME U KOMEDIJAMA JANKA JURKOVIĆA

Vesna Vlašić

UDK: 821.163.42-22.09Jurković, J.

Pučki humor Slavonije, ponekad dobroćudan, ponekad rugalački lascivan, utkan je u tekstove Janka Jurkovića. U raspravi »O narodnom komusu« Jurković ističe da se izvori šale nalaze u usmenoj književnosti te iz nje treba učiti kako se stvaraju komični efekti. U komedijama pokušava provesti ideje i teorije koje iznosi u toj raspravi, preuzimajući teme i motive iz narodnih pripovijedaka. Na izabranom dramskom opusu Janka Jurkovića pokazat će se prožimanje pučkih elemenata i pisanog teksta te koliko je Jurković bio uspješan u realizaciji svojih teorijskih tvrdnji.

Ključne riječi: narodni humor; šala; narodne priče; komedije

Janko Jurković zacijelo prvi u hrvatskoj književnosti započinje pisati s jasnim namjerama o svom književnom radu, ali i određenim kriterijima i pogledima i na književnost. Upravo ovu tvrdnju iznosi 1906. godine Nikola Andrić u knjizi *Pod apsolutizmom*. Svoje književne koncepcije Jurković je iznio u ranim člancima »Moja o kazalištu«, »Misli o jeziku«, »Naši

kalendari«, »Pismo nekomu mladomu prijatelju o spisateljskom zvanju«, zatim u raspravama »O narodnom komusu«, »Ob estetičkih pojmova uzvišena«, »O ženskih karakterih u naših narodnih pjesmah«, »O metafori našega jezika«. Teorijski potkovan, Jurković se temeljem teza koje iznosi u navedenim tekstovima, prihvatio realizacije svojih zamisli. Jurković je možda ponajbolje od svojih suvremenika poznavao probleme književnosti, teorijske i praktične, s kojima se pisci susreću. Bio je svestrano obrazovan i talentiran, dobar stilist no njegova invencija, kako je to istaknuo Vladoje Dukat, bila je vrlo skromna.

Usmeno stvaralaštvo predstavljalo je jedinu umjetničku varijantu nepismenih krugova koji su je iznjedrili. Ono što je Jurković htio trebalo je biti temeljeno na oralnoj tradiciji i namijenjeno posebnim konzumentima. Usmeni autor koristi se uvriježenim obrascima za pojedine forme jer druge ne poznaje, a nema svjesne namjere privlačenja recipijenata, dok Jurković upravo to želi. Konkretnije, rabeći elemente pučkoga (usmenoga), baštineći pojedina obilježja, iskazuje oponašateljsku namjeru.

Jurkovićeva književnoscenska opredjeljenja bila su usmjerena na komediju i vjerovao je kako je pisanje komedija jedino vrijedno što treba raditi za kazalište. Smatrao je kako suvremeni komediograf građu, teme i zanimljive karaktere može pronaći u svakodnevnom životu. Sve nam to govori o Jurkoviću kao zagovorniku realizma, no iznoseći tezu kako je narodna pjesma savršenstvo umjetničkog izraza, odaje i trag romantizma. Njegova okrenutost pučkim ostvarajima iščitava se u raspravi *O narodnom komusu*. Jurković je uvjeravao čitatelje, ali i pisce kako se izvori šale nalaze u usmenoj književnosti te iz nje treba učiti o stvaranju komičnih efekta:

*Koliko sam ja što neposrednim motrenjem što po kazivanju i pismenih izvornih učio značaj našeg naroda sudim, da se neću prevariti, ako rek-
nem, da je on narod obće ozbiljan te tako i svatja sve pretežnije zadaće
života. Ali uz to, i rekao bih upravo za to pokazuje on puno razuma i
volje za šalu, i to kakvu? Odakle je našoj šali narodnoj prava ciena,
to je hitro shvatanje i duboko ponicanje najtanjih šaljivih odnošajah:*

jest dar, reko bih, šaljive invencije; jest dar prikladan izraza; jest sila i život u izrazu bilo slikovnom ili neslikovnom; jest dostojanstvo tona; jest podpuna estetičnost njezina. Ne znam, ne zanosi li me velika ljubav prema mom narodu, ali ja sam dosjetljive izreke, što su nam kojekuda sačuvane od starih mudraca, rado sravnjivao, i pojedince i u obće, s konkretnimi formami i duhom naše šale narodnje, te sam našao, da ova svih krieposti zdrave i kršne šaljivosti; jedrinom, kratčinom i tančinom izraza i vritčinom pointe gdje one ne nadmašuje, tamo im jamačno ne ustupa nimalo.¹

Sve tvrdnje koje je iznosio nisu mu pomogle da kao komediograf napiše nadahnut i uspješan tekst. Jurković je napisao svega osam dramskih tekstova i svi su odreda bili scenski neživotni te su se vrlo kratko održali na sceni. Komad *Što žena može* (1871.) igran je tri puta, *Kumovske neprilike* (1871.) četiri puta, *Imenjaci* (1871.) dva puta, *Smiljana* (1881.) jedanput, *Čarobna bilježnica* (1886.) jedanput, *Posljednja noć* (1917.) tri puta. *Zatočenici* i *Pradjedova slika* nikada nisu prikazani. Njegovim komedijama zamjerala se neživotnost, ukočenost, slabi likovi te nezanimljive situacije. Iako je rabio gotovo cijele zaplete iz narodnih pripovijedaka, nije uspio ostvariti umjetnički rezultat. Inspiraciju je crpio između ostalog i iz domaćeg narodnog života. Način obrade i tehnika vrlo su jednostavni. Prevladavaju komične situacije koje su često građene na apsurdnoj zamjeni pojedinih likova i sveopćem metežu događaja. Psihologiji likova te socijalnoj karakterizaciji nema u njegovim dramskim tekstovima niti traga. No ono što treba svakako spomenuti kao posebnost njegovih komedija jest humor koji se kreće u okviru bezazlene, makar često puta i surove šale pučkog kolorita.

Aktovku *Što žena može* Jurković naziva izvornom glumom, čime želi pokazati da slijedi naputke iz svoje rasprave »O narodnom komusu«.

¹ Janko Jurković »O narodnom komusu«, *Rad JAZU*, knjiga 9, Zagreb, 1869., str. 154.

Motiv je preuzet iz narodne pripovijetke »Izorani šaran«, tiskane u knjizi Mijata Tomića *Pučke pripovijetke i pjesme* (Zagreb, 1867.). Mijat Tomić zapisao je pripovijetku o lukavoj ženi i glupom mužu. Motiv je vrlo star, a nalazimo ga i u pisanoj književnosti.²

Pišući spomenuti tekst, Jurković se zaista držao izvora što se motiva tiče, ali već kod sadržaja uvodi neke nove detalje. Mijenja ambijent, ali i logiku razvoja radnje. Radnja iz seljačke kuće seli u obrtničku. Teško je povjerovati da je obrtnik toliko naivan i vjeruje u čuda (da riba živi u oranici) no, unatoč svoj neuvjerljivosti i neuspjeloj obradi, ipak ne smijemo zaobići životan humor koji probija iz duhovitog pariranja postolara Deretovića šegrtu Mišku.

Jurkovićeva »izvorna gluma« dodiruje se s narodnom pripovijetkom i kod crtanja likova žena. Kada seljak u narodnoj pripovijetki, koja je poslužila Jurkoviću kao inspiracija i podloga, traži od žene da iznese ribu za jelo, ona će izgovoriti gotovo isti tekst koji nalazimo i kod Jurkovića: »U ime Oca i Sina [...], što ti to govoriš? Da si ribu dao, to bi još nekako moglo biti, ali da si je u vrtu iskopao [...] pomozi, Bože? Tko je to još ikada čuo? Što je tebi [...]? Što ti bulazniš?«³

Postoji još jedan segment u radnji »izvorne glume« gdje nalazimo ponovno potpuno podudaranje sa šaljivom narodnom pripovijetkom. To je dio teksta u kojemu se spominje savjet da žene traže pomoć u samostanu: »Poslije dan dva, kad liječnik nije mogao pomoći, nagovore babe susjetke ukućane, neka voze bolesnika u samostan, da se fratri mole nad njim, možebit je vrag ušao u njega.«⁴

² Ovaj motiv nalazimo kod Boccaccia. Postoji podatak da je 1866. godine J. J. Zmaj napisao šaljivu igru *Šaran* s istim motivom. Zabilježeno je da je motiv preuzet iz *Knjige Sindipe, perzijskog filozofa* (prijevod na srpski tiskan u Beogradu, 1855.).

³ Janko Jurković, *Izabrane komedije*, Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb, 1926., str. 50.

⁴ Mijat Stojanović, *Pučke pripoviedke i pjesme*, Zagreb, 1867.

Aktovka *Što žena može*: »MARGITA: Jao drage susjede! Žene me opet nagovaraju, da šaljem po fratra, neka ga kadi i moleći knjigu po glavi lupa.«⁵

Ovakvom istovjetnošću Jurković želi prenijeti i zadržati šaljivi duh narodne pripovijetke. On prenosi podrugljivost i rugalačku dimenziju narodnog pripovjedača te se obojica zajedno smiju tadašnjim fratrima i njihovom parazitskom načinu života na račun praznovjernih seljaka i obrtnika.⁶ Dok narodni pripovjedač govori o tome da je možda u seljaka ušao vrag, Jurković postavlja sasvim drugu tezu: umjesto vraga, tu je dijagnoza *halucinationes*. Transformacija dobrog teoretičara u komediografa ovdje nije uspjela. Jurković je, naime, spustio svoju komediju na nivo protiv kojega su njegove rasprave bile usmjerene pa njegova komedija nije ogledalo narodnog duha i jezika, niti je njome uspio potaknuti suvremenike na pisanje djela s temama iz narodnog života ne bi li tako iz hrvatskog kazališnog repertoara istisnuo vodviljsko-lakrdijaške njemačke komedije.

Za veselu igru u tri čina *Kumovanje* Jurković je uzeo motiv iz narodne pripovijetke »Nesretno kumovanje«, iz zbirke *Bosanske narodne pripovijetke*, tiskane u Sisku 1870. godine. Napisao je dvije varijante istoga teksta, prva »Kumovske neprilike« i druga »Kumovanje«, a iz narodne pripovijetke preuzeo samo osnovni sadržaj, dok je sve ostale pojedinosti

⁵ J. Jurković, *Izabrane komedije*, str. 52.

⁶ Vidi: Maja Bošković-Stulli, Bausinger: »Formen der 'Volkspoesie'«, *Narodna umjetnost, časopis za etnologiju i folkloristiku*, 7 (1970.), br. 1, str. 164-169 (dostupno na stranicama *Hrčka, portala znanstvenih časopisa Republike Hrvatske*: [file:///E:/korisnik/Downloads/prikaz2_stulli%20\(1\).pdf](file:///E:/korisnik/Downloads/prikaz2_stulli%20(1).pdf)). Svećenici su bili omiljeni likovi u šaljivim narodnim pripovijetkama. Budući da sve crkveno nastupa s pretenzijama nečega što je nepovredivo, može postati smiješno kada se na neprimjeren način pomiješaju dva svijeta. Funkcija svećeničkog lika je da u šaljivoj priči probije svečani ton, da uslijed sakralnog patosa dade važnost banalnoj svakidašnjici i tim kontrastom izazove smijeh, kaže Bausinger. Bausinger je predstavnik mlade njemačke struje u folkloristici koju zanima položaj folkloru u urbanom svijetu.

razradio i dotjerao samostalno. Radnja je iz seljačke kuće prenesena u gazdinsku, umjesto sina mladoženje, u komediji se radi o kćeri koja se udaje. U narodnoj pripovijetki kum je Ciganin, a u komediji brijač Petrica Belajac. Razvoj radnje potpuno je drugačiji nego u narodnoj pripovijetki. Preklapaju se u trenutku kad Pavle Ćulić, isto kao i seljak u narodnoj pripovijetki, razmišlja kako da se riješi kuma.

Jurković pokušava izgraditi lik Petrice Belajca kao tipičan lik koji karakterizira snalažljivost, želja za uživanjem u životu te kroz niz smiješnih zgoda pokazuje prilagođavanje novonastalim okolnostima. Bježeći od dugova, lihvara i žene, zapleten u hrpu laži kojima opravdava svoja noćna izbivanja, Petrica odlučuje nestati. Susret s Pavom Ćulićem omogućava mu izlaz iz situacije u kojoj se našao. Osim što je nastojao izgraditi lik tipičan za komediju, Jurković je u radnju uveo elemente komedije intrige. Pavao Ćulić nalazi se u naizglad bezizlaznoj situaciji. Vjenčanje njegove jedinice dolazi u pitanje jer mu je već drugi puta otkazano kumstvo. S druge strane, tu je i njegova stroga žena koja zahtijeva da istoga dana stvori kuma. Pod velikim pritiskom, Ćulić odlučuje da će prvu osobu koju sretne na ulici uzeti za kuma. Tako nailazi na lukavog Petricu koji je već osmotrio eksterijer Ćulićeve kuće i zaključio kako bi se bilo dobro u nju uvući. Pristaje na kumstvo i predstavlja se lažnim imenom Vicko Gulibradić. (Prezimenom Gulibradić koje slikovito opisuje Petričino pravo zanimanje, autor želi pojačati humoristički dojam.)⁷ Ćulić sklapa sporazum s Petricom, govoreći mu da nakon svatova u znak zahvalnosti može nekoliko dana biti gost u njegovoj kući. Obitelji ga predstavlja kao doktora, a u kuću ga kradom kroz prozor uvodi kako bi ga obukao u gospodsko odijelo. Nakon svatova, Petričin se boravak u kući Ćulićevih produžio i on se nije dao otjerati. Tada slijedi niz komičnih situacija, spletki i podmetanja koje Ćulić provodi ne bi li otjerao lukavog Petricu.

⁷ Na početku pripovijetke, također s istom namjerom, Petrica stražara naziva Zvekan Trumbalović.

Prvi pokušaj zastrašivanja Petrice uvođenjem u radnju sluge prerušenog u stražmeštra propao je zahvaljujući Petričinoj domišljatosti. On je smišljeno nudio rakiju sluzi koji se predstavljao kao stražmeštar te ga napio.

PETRICA: Pijte samo prijatelju, pijte.

STANIŠA: He, he. Pravo imate. Ovakova se ne pije svaki dan.

PETRICA, dok Staniša pije, za se: Još jedan put neka potegne, pak je moj.

STANIŠA: Aha! Krasna rakija!

[...]

PETRICA: Samo pijte. (za se) Sad će ga dotući.

STANIŠA: Tako! (nišuć se i izmaknuv staklenkom prema vratima) A sada da mi ju je slupat u glavu onom magarcu [...] Ništa se ne bojte [...] Kakova regrutacija? ...Budalaštine! ...Gospodine Vicko! (raširiv ruke) Hodite, da Vas poljubim!⁸

Kraj komedije je iznenađujući, jer umjesto eksplozije i očekivanog finala dolazi do obrata. Jurković uvodi još jedan elemenat tipičan za komediju, a to je zabuna. U majurici koja glumi duha po nalogu Čulića (ne bi li ga zastrašila), Petrica prepoznaje kuharicu Kristinu. Ona mu je već prije zapela za oko i on joj se udvara. Međutim, prestravi se kada zapravo shvati da to nije kuharica Kristina već njegova žena Polona čije samo ime znači jakost i čvrstinu.

PETRICA: Prije nego što nadamnom izrekneš presudu života ili smrti, ja te napustim. Reci, Kristino, hoćeš li biti moja?

POLONA: Vi niste loš momak, a udaja je sudba djevojačka. Neka bude. Hoću.

ĆULIĆ kroz prozor za se: Na zdravlje!

⁸ *Dramatička djela Janka Jurkovića*, Zabavna knjižnica Matice Hrvatske, Zagreb, 1879., str. 118.

PETRICA: Hoću? O sladke rieči! (Uzamši Polonu za ruku) Tu ruku ovamo, da ju k srcu pritisnem. Odkrij to lice, da ti ga izljubim.

POLONA dva koračaja natrag odstupi i lice otkrije: Evo!

PETRICA upropastiv se, natraške uzmičuć: Pomozi bože! To je ... to je ... duh moje žene!

(Sruši se licem na divan)

POLONA odbaciv sa sebe duhovsko odielo i iduć prema Petrici: Varaš se! (Uhvativ ga za ruku) To je ona – glavom tvoja žena.⁹

Petrica se pokaje za sve što je učinio i još je nagrađen jer Čulić izmiruje njegove dugove.

Jurkovićevo preoblikovanje narodnog predloška prepuno je naivnosti. Komične situacije nedorečene su i nerazvijene, a radnja i intrige nisu dovoljno motivirane. Likovi u komediji trebali bi biti tipični, no lik Petrice Belajca nije do kraja razvijen. *Kumovanje* je tipična pučka igra s isto tako tipičnim likom brijača kojemu pisac vraća masku »ugursuza« što ga tek žena može ukrotiti.

Vesela igra u dva čina *Pradjedova slika* smještena je u idilično okruženje plemićkog, šljivarskog života. Humorističan efekt autor pokušava postići stavljajući u centar zbivanja, ali i prostora, sliku Slavetićeva pradjeda na kojoj se ističe njegov veliki ljubičasti nos. Slika je okosnica smiješnih zgoda koje započinju raspravom između Slavetića i njegova prijatelja gradskog starješine Batinića o velikim nosovima. Nadalje komični efekti grade se na nesporazumima (Mužinićev sluga Jakov pradjedovom slikom podupro je prozor da ga vjetar ne razbije. Vidjevši sliku na podu, Slavetić je to protumačio krajnjim nemarom Milice i Mužinića te izveo pogrešne zaključke). Efekt smiješnoga pokušava se postići izazivanjem namjerne zablude: Slavetića drže u uvjerenju da je Milica rodila kćer sve do njegova

⁹ *Ibid*, str. 125.

dolaska kada saznaje da se radi o dječaku kome je on namijenio imanje, ali mora uzeti njegovo rodno ime.

Zaključiti nam je da Janko Jurković pokušava u svojim komedijama provesti ideje i teorije koje iznosi u raspravi »O narodnom komusu« time što preuzima teme i motive iz narodnih pripovijedaka. Služi se slikama iz okruženja, opisujući životnu stvarnost tražeći ono što je u svakodnevicu neobično. U životne priče svojih junaka unosi preokrete uz šaljive elemente. Na tome je zapravo sve i ostalo. Iako kod njega nailazimo na komične efekte tamo gdje se ispresijecaju različite životne sfere, oni ostaju slabi. Jurković nije uspio prpošati narodni, pučki humor utkati u tkivo svojih komedija, niti je uspio postići umjetnički rezultat. U njegovim komedijama nema živahnih dijaloga niti slojevitih likova, postoje tek nagovještaji zanimljivih situacija i obrata za razliku od pripovijedaka gdje je daleko uspješniji. No ono što valja istaći blagi je Jurkovićev humor i, kako kaže Dubravko Jelčić: »Danas u vrijeme posvemašnjeg eksperimentiranja u teatru, kad su naivno-groteskne stilizacije na sceni ne samo moguće nego i moderne, ovi bi Jurkovićevi komediografski tekstovi mogli možda biti zahvalan materijal za scensku igru.«¹⁰

LITERATURA

Maja Bošković-Stulli, »Bausinger: »Formen der 'Volks poesie'«, *Narodna umjetnost, časopis za etnologiju i folkloristiku*, 7 (1970.), br. 1, str. 164-169 (Hrčak, portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske: file:///E:/korisnik/Downloads/prikaz2_stulli%20(1).pdf).

Vladoje Dukat, *O našim humoristima: Antunu Nemčiću, Janku Jurkoviću i Vilimu Korajcu*, Zagreb, 1913.

Dubravko Jelčić, *Vallis aurea*, Matica hrvatska, Zagreb, 1977.

¹⁰ Dubravko Jelčić, *Vallis aurea*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1977., str. 94.

- Janko Jurković, »O narodnom komusu«, *Rad JAZU*, knjiga 9, Zagreb, 1869.
- Janko Jurković, *Dramatička djela*, Zabavna knjižica Matice hrvatske, Zagreb, 1878.
- Janko Jurković, *Izabrane komedije*, Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb, 1926.
- Mijat Stojanović, *Pučke pripoviedke i pjesme*, Zagreb, 1867.
- Dionizije Švagelj, *Ilirci iz Slavonije*, Simpozij Doprinos Slavonije u hrvatskoj književnosti, Vinkovci, 1968.
- Vesna Vlašić, »Slavonski tip humora u tekstovima Janka Jurkovića, Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića«, *Radovi zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, Sv. 1, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Požega, 2012.

ON THE FOLK ELEMENTS IN JANKO JURKOVIĆ'S COMEDIES

A b s t r a c t

The folk humor of Slavonia, sometimes good natured, at times mockingly lascivious, is inwrought in the writings of Janko Jurković. In the discussion *O narodnom komusu* (*On the folk humor*) Jurković emphasizes that the source of folk humor lies in oral literature and that it's where we should learn from how to create humorous effects. He tries to implement the ideas and theories he states in the discussion *On the folk humor* in his comedies by taking the themes and motives from folk stories. In the selected literary opus of Janko Jurković, interferences of folk elements and written texts will be shown and it will be evaluated how successful Jurković was in the realization of his theoretical claims.

Key words: folk humor; joke; folk stories; comedies